

DK BENDEFY-BENDA LÁSZLÓ:

# MAGYAR UTAZÓK AFRIKÁBAN

II.

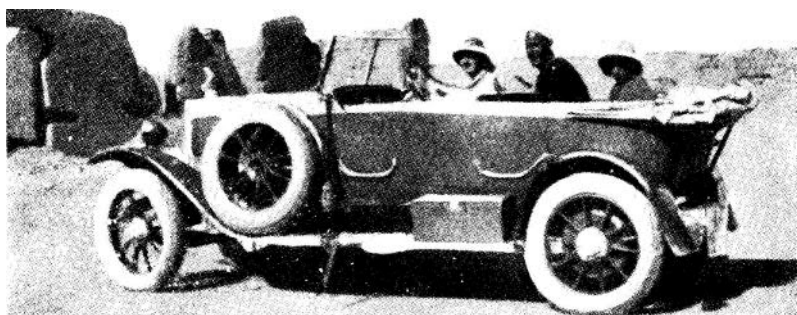
UTAZÓK

ZOLNAY LÓRÁND RAJZAIVAL.

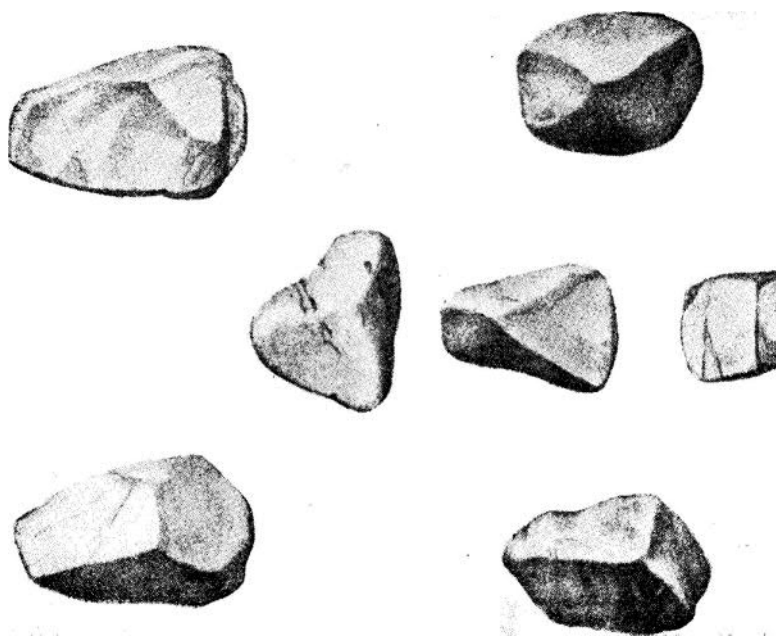


BUDAPEST, 1934.

A MAGYAR ETIÓPIAI EXPEDÍCIÓ ORSZÁGOS BIZOTTSÁGÁNAK  
KIADÁSA

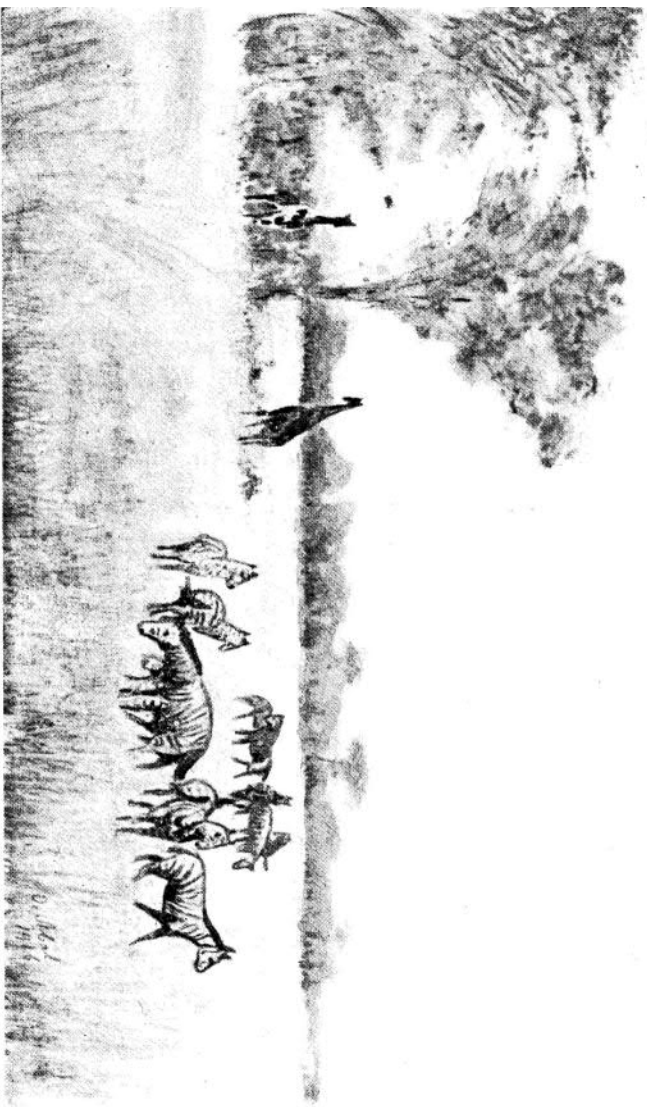


Almásy diadalmas Steyr-kocsija.  
(Almásy: Autóval Szudánba c. m.)



A szél szárnyán repülő homok a sivatag kavicsait élesre csiszolja. Az éles kavicsok komoly próbára teszik a gépkocsik gumibroncsait. Ezek a kavicsok Magyarország pliocénkori sivatagjaiban képződtek ki.

(Papp Károly: Éles kavicsok.)



Ilyen volt Baltavár vidéke (és természetesen a messze környék) képe vagy 300 ezer évvel ezelőtt. Hipparionok, (a zebraik ősei) és Helladotheriumok, (a mai zsiráfok ősei) békésen legelésztek a szavannákon, akárcsak ma a késői unokák — Afrikában. (Abel akvarellje.)

**DOMBAY FERENC.**

**1768—1810.**



Részlet a Szaharából a marokkói határ közelében.  
(Fénykép után.)

**M**arokkó nemrég még független, afrikai állam volt. Nevét szörnyű véres események tették világszerte ismertté. A francia hódítóknak igen súlyos pénz- és véráldozatába került a szabadságsetrető marokkóiak leigázása. Még napjainkban is fel-fellángol a harc hol itt, hol ott az országban. Mindannyian emlékszünk még Abd el Krim hősi szabadságharcára. Neki is, mint elődeinek, el kellett buknia a francia szuronyerdők és ágyúparkok fölényén.

Marokkónak nagy a gazdasági jelentősége. Az Atlanti óceán partján mintegy 60—70 km széles, termékeny sáv húzódik végig. Termékenységét nem annyira vízhálózata, mint inkább a dús harmatot és emellett csapadékot is biztosító éghajlata okozza. Marokkó már a rómaiak korában jelentős gabonavidék volt.

A tengerparton apró, piszkos és veszedelmes községek, réges-régi eredetű kihorgonyzó telephelyek követik egymást. Igazi nagy kikötővárosa nincs. A folyóvölgyekben kisebb berberfalvak húzódnak meg. Ezek fanatikus lakossága szívéből gyűlöli a fehér embert, ezért az európaiak nem is nagyon merészkednek befelé hatolni a partoktól! A folyók sávját a legelők öve követi, ahol különösen sok juhot tenyésztnek s így virágzó gyapjú- és nemezipatra, sőt újabban -kivitele is van.

Ezen belül már az oázisok öve fekszik. Nagyszerűen megépített és gondosan karbantartott öntözőcsatornarendszer látja el vízzel az oázisöbbe települt világot. Két legnagyobb városa Marokkó és Fez. Az előbbi kellemes éghajlatú, 440 m tszf. magasságban kényelmesen, terebélyesen épült, 150.000 lakosú város, európai értelemben vett vízvezetékkel.

Ez nagyobb jelentőségű, de csak 80.000 lakosú város. Régidőben ez volt a szultánok igazi fővárosa. Patkóalakban magaslatok veszik körül, ahonnét paradicsomi szép-

ségű, mesterségesen öntözött kertekből tekinthetünk le a sok-sok kis fehér házra, ez szüksikátoros, kanyargós utcákkal tagolt épületrengetegére. A lakosság nagyrésze iparos, akik nemcsak a környék számára, hanem exportcéllal is dolgoznak. A fő iparcikkek: fez, papucsok, rézedények, fegyverek, bőrkészítmények stb.

Az Atlasz hegységtől délre szintén sok az oázis, de nem képeznek olyan zárt egységet, mint északon. Legjelentősebb a közel 100.000 lakost számláló Tifilelt csoport.

Az El-Rif hegységben, mivel a meredek hegylejtők közé szorított völgyekben még öntözés nélkül is jól lehet a földet művelni, sok a hegyi falu. A rómaiak kétséget kizáróan ismerték e vidéket, sőt valószínűleg a görögök kalandos hajlamú, messze utakat megtevő vándorkereskedői is eljutottak ide, mert a Gibraltári szorosától délre fekvő, egyik magányos, 860 m magas mészkőszikla a Herkules oszlopa nevet viseli. Mai neve Dzsebel-Muza (azaz Mózeshegy).

Legnevesebb városok errefelé pl. a tengerszoros atlanti oldalán épült Tanger (Tandzser, a római Tingis). Ma ez Marokkónak legjelentősebb tengeri kikötője, bár csak 46.000 ezer lakost számlál. Jelentőség dolgában a közeli Tetuán veszi fel vele a versenyt, 43.000 lakosával és különösen jó fekvésével, amennyiben a város a félszigetszerű északi nyúlvány keleti oldalán épült.

A parti szigeteken az európai hódítók (spanyolok, odébb franciák) erősségei emelkednek. Ezek közül különösen Melilla spanyol erősség tett szert nagyobb jelentőségre.

Marokkó pillanatnyilag nem foglalkoztatja a világpolitikát, ami mindenesetre alkalmas időpontot jelent az eredményes kolonizációra. Jelenleg gabona-, datolya-, gyümölcs-, gyapjú-, fonaláru-kivitelét fejlesztik, hogy ezzel a bennszülött lakosság felvevőképességét növeljék s így piacot teremtsenek a francia iparcikkek számára.

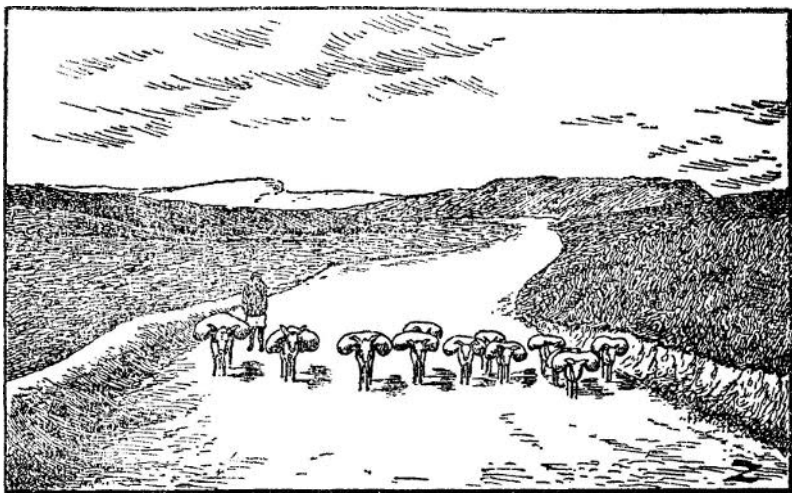
\* \* \*

Kevesen tudják, hogy Marokkó első, tudományos feltárója az ősi múltra visszatekintő ivánchfalvi és dombói Dombay-nemzetség egyik tagja volt.

Ivánchfalvi és dombói Dombay Ferenc Bécsben született, 1758. aug. 10-én. Atyja, Dombay Mihály, a magyar királyi kamara kancellistája volt. Anyjáról nem maradtak fenn közelebbi adatok, csak annyi, hogy keresztneve Katalin volt. Dombay keresztapja a grófságot szerző tolnai

Fesztetics Pál volt, akinek a »Marokkóihoz« jelzésű háza ma is fennáll Pesten, s a ház udvarán van annak a marokkói követnek mellszobra, aki közvetve elősegítette Dombay Marokkóba kerülését.

Dombay a bécsi Orientalische Akademie-n nyerte ki-képzését. Nagy szorgalommal és tehetséggel sajátította el a Kelet nyelvjárásait. 1782-ben már mint tolmács szerepelt, mikor a pesti Marokkói udvarnak nevet adó, Muhammed ben Abdimalich tangeri basa, követként járt Bécsben,



Marokkói tájkép. Útban a malomba. (Sebők I. fényképe után.)

Szidi Mohamed marokkói szultán képviselőjében. Egy év múlva annak a rendkívüli követségnek volt a tagja Dombay, amelyet II. József küldött Marokkóba. Az uralkodó engedélyével hat évig maradt Afrikának ezen rejtelmes és akkor még alig ismert részében, nagy nyugalommal és bátorsággal nézve szemközt minden fáradsággal, megpróbáltatással és veszedelemmel. Ez alatt a hat esztendő alatt igen jelentős és fontos kutatásokat végzett Dombay, érdeklődése főleg nyelvészeti, politikai, történelmi, etnikai és éremtani volt.

Bátran elmondhatjuk, hogy Dombay ugyanazt a hivatást töltötte be Marokkóban, amit Körösi Csorna Sándor Tibetben, vagy Vámbéry Ázsiában teljesített, Eleinte per-



sze benne is csak az annyira gyűlölt keresztény kémeket látták a marokkóiak s szentül hitték, hogy kutatásainak célja csak az izlám kigúnyolása lehet. Akárhányszor levágott rabszolgafejeket talált reggelenként ajtajában elrettentésül, ilyenféle feliratokkal: »így bűnhődnek a kémek és árulók Marokkóban!« Nagysokára sikerült csak munkatársat találnia a fanatikus lakosság köréből. A vakmerő, fiatal El Hassan ben Abil Kahir el Wazela éjszakánként számtalanszor megnyitotta előtte a marokkóiak féltve őrzött titkait, sőt sok ritka keleti kéziratot is szerzett neki. Közben persze marokkói szokás szerint nem restellte meglopni tanítványát, ami felett Dombay bölcsen szemet hunyt, gondolván, hogy nagyobb kincs jut az ő tulajdonába az izlám titkaiból. Összegyűjtött kutatásait latin és német nyelvű munkákban adta ki később, kiváló szakmunkái, sajnos, magyarul nem jelenhettek meg a »kalapos király« uralkodása alatt. Dombay nevét e munkák alapján, mint a Marokkókutatás úttörőjét emlegeti a tudomány, Chenier- és Lemprier-vel együtt.

Ma már könyvritkaságszámba menő alapvető munkái a következők: Mór-arab nyelvtan és szótár; Arab szentenciák; Perzsa nyelvtan; Arabok, perzsák, törökök bölcsészete; Marokkó sheriffjeinek története; Marokkó érmei.

II. József török háborúja miatt sietve el kellett hagynia Marokkót, mint muzulmán földet. Madridba került szintén a követséghez, ahol ugyancsak kitűnt spanyol nyelvismeretével. Kutató szenvedélye itt sem hagyta nyugton, az Escorial keleti kézíratait kezdte tanulmányozni. Egy előkelő nemesi család tagjával, Donna Emanuela Alvaresoval házasságot kötött, melyből két fia született: Ferenc és József. Ezek későbbi sorsa ismeretlen.

Spanyolország legelőkelőbb családjai fogadták barátságukba Dombayt s a tudományos világ is érdeklődéssel kezdett a jeles magyar tudós felé fordulni, mikor váratlanul Zágrábra rendelték »határtolmács« gyanánt. Kerek 13 évet töltött itt Dombay eltemetve. Az 1795-ben kitört visszahatás tömegsírja lett minden magyar sikernek. Zágrábban Verhovác, a jakobinus érzelmekkel gyanúsított püspök vette pártfogása alá Dombayt. 1802-ben Bécsbe rendelték és besorozták a titkos Hof- und Staatskanzley-hez, mint tolmácsot.

A megaláztatást nem sokáig bírta Dombay. 1809-ben testben és lélekben megtörve, nyugdíjazását kérte 51 éves korában. Most a cs. és kir. tanácsosi címmel akarták ki-



Néger teherhordó. (György: Föld és népei, Afrika kt.)

engesztelni, azonban alig egy év múlva, 1810. dec. 21-én meghalt Bécsben. Klosterneuburg mellett, a weidlingi plébánia temetőjében helyezték örök nyugalomra. Sírját azonban elpusztította az egyre terjeszkedő nagyváros.

Dombay nevét ma már csak német és francia szakmunkák említik, mint német és francia tudósét. De nem szabad elfelednünk, hogy Dombay a magyarságnak egyik örök, bár elfeledett értéke, ősi magyar nemzetség sarjadéka. Dombóvár nevében él még a hajdan fényes család neve, leszármazottai pedig szerte az országban.



**BORNEMISSZA PÁL báró  
utazása Keletafrikában.**

ég nincsen száz esztendeje, hogy kezdetét vette  
**M**Afrika belterjes gyarmatosítása. Amit a portu-  
gálusok és spanyolok nem tudtak elérni, vagy  
ami már nem állott arányban politikai súlyukkal  
és fegyveres hatalmukkal, szabad prédája ;lett  
a többi európai állam hódító törekvéseinek, gyar-  
matosító politikájának.

Az angolok és franciák óriási területeket foglaltak le maguknak. A kis belga állam is aránytalanul nagy területeket vett birtokába II. Lipót király idejében. Az olaszok is hoztak véráldozatot gyarmataikért. Az utolsó pillanatban jelentek meg a helyszínén a németek, akik majdnem véröntés nélkül lettek tekintélyes terjedelmű birtokok urai. Német gyarmatok voltak: Német Kelet- és Délnyugat-afrika, továbbá Kamerun és Guineában Togo.

Német Keletafrika, mint német birtok csak 1881-től kezdve szerepelt a történelemben. Itt töltött harmadfél évet nemzetgazdasági célzatú tanulmányúton Bornemissza Pál báró, az élesszemű és elfogulatlan utazó. Tapasztalatait a Földrajzi Közleményekben (1904. évf.) írta le.

1884-ben a »Gesellschaft für deutsche Kolonisation« expedíciót küldött ki a Zanzibárral szemközt fekvő partvidék tanulmányozására. Az expedíció kereskedelmi szerződésekkel nagy területek birtok jogát szerezte meg. Később Deutsch-Ost afrikanische Gesellschaft néven folytatta a társaság békés működését, de nem kerülhette ki a fegyveres beavatkozást sem. Előbb az arabok, majd a bennszülöttek támadtak a békés, de — ha kellett — erőszakos hódítók ellen. A kormány támogatta ugyan az újonnan alapított gyarmatot, de csak akkor léphetett fel teljes erejével, amikor a terület 1891-ben véglegesen állami kezelés alá került. A lázadásokat elég hosszú harcok után fojtották el és megkezdették a gyarmat békés meghódítását, ami 1895-ben ért ideiglenesen véget. A szomszéd gyarmatok felőli határokat

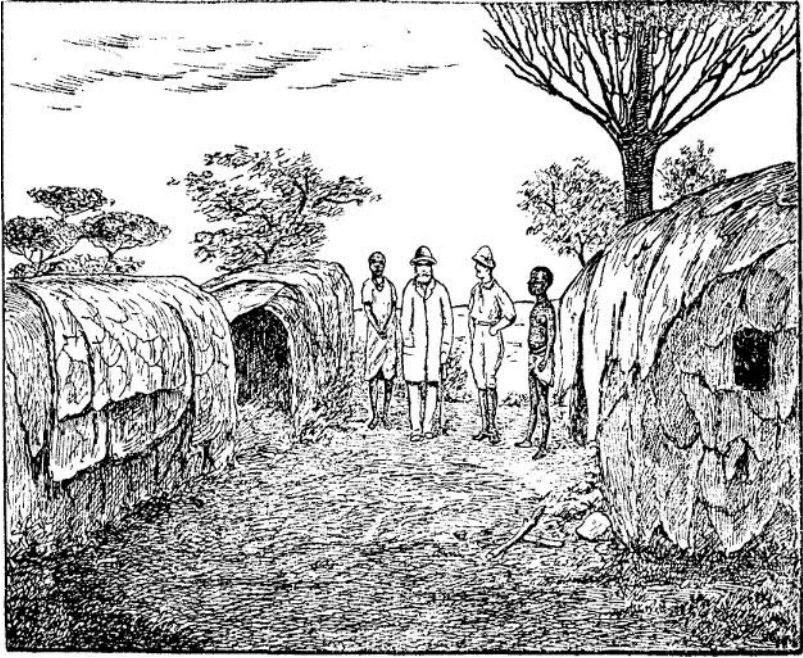
szerződésekkkel biztosították. A gyarmat területe 950.000 km<sup>2</sup> volt, tehát Németország legnagyobb kiterjedésű birtoka. Átlagban 1200—1400 m magasságban fekszik a tenger színe feleit, nyugaton és északnyugaton azonban lépcsőzetesen még jóval magasabbra emelkedik ennél. A Kilimandzsáró óriási, 6010 m magas kúpja meredeken emelkedik ki a fennsíkbold. Az egész terület vízben meglehetősen szegény, folyóinak nagy része egészen kiszárad, vagy nagyon kiapad a száraz évszak idején.

A gyarmat éghajlata természetesen trópusi, de a nagy meleget kellemesen enyhíti a terület tekintélyes magassága. Míg a tengerparti Tanga és Mombassa állomásokon nem ritkaság az 54—57 C fok sem, addig a magasabban fekvő helyeken, különösen a Kilimandzsáró lejtőin nem emelkedik magasabbra a hőmérséklet, mint nálunk nyáron. A partvidékeken két esős évszak van, az egyik március közepétől májusig, a másik október közepétől december közepéig tart. A belföldön novembertől áprilisig elhúzódo esők vannak.

A meleg távolról sem olyan tűrhetetlen itt, mint pl. Mocambiqueban, vagy a Zambezi mentén, sőt az utasok legnagyobb kellemetlenségét a hűvös éjszakák okozzák. Az éghajlat veszedelméről és a betegségekről is nagyon túlzottan szoktak írni. Legtöbbször a helytelen életmód veri le az utast a lábáról, különösen az észszerőtlen táplálkozás, legfőképen pedig a mértéktelen szeszfogyasztás teszi végzetessé Afrika úgynevezett gyilkos éghajlatát.

Az egész országot elborító forróövi növényzet legszebben díszlik a tengerparton és a folyamok torkolata vidékén. A parti bozótdból magasan kiemelkedik a kókuszpálma lombja, a deleb (*Borassus flabelliformis*), meg a dumba (*Hyphaena thebaica*) pálmák sudara, amelyeket a mangók, tamarinduszok, papayák és banánák lombtömegei tarkítanak. A fák árnyékában meghúzódo elszórt néger kunyhók után az ültetvényesek csinos házai mosolyognak felénk, mintha hirdetnék, hogy az ősvadon helyett a kultúra ütötte fel itt tanyáját.

Különösen Uzambarában ma már virágzó ültetvények vannak, amelyekben elsősorban kávé, továbbá dohányt, cukornádat, különböző, szövés-fonásra alkalmas rostos növényeket (*Agave rigida* var., *Sissalassa*, *Fourcroya gigantea*), gyapotot és rizst termelnek. A század elején kezdtek kísérletezni a vanília és a kininfa ültetésével is. A bennszülöttek fő kereskedelmi cikke a kaucsuk, amit a természet bőkezű-



Maszái falu utcája. (Fénykép után.)

sége bőven szolgáltat még minden rablógazdálkodás ellenére is. Termelnek még banánát, kókuszt, eleuzinát és tengerit. Ez utóbbit néha kétszer törik egy évben. Transzváli jó piaca miatt nagyon jövedelmező a burgonya is.

A gyarmatok egyik főterménye a cukornád. A korábbi ültetvények tönkrementek a rabszolgaság megszűntével. Ma azonban még fizetett munkásokkal is jövedelmező a termelés, mert a Mániában épült cukorgyár jó áron vásárolja a nyersanyagot.

Szép jövővel biztat a gyapot és dohány intenzív termelése is, bár a legtöbb ültetvényes még csak kicsinyben kísérletezik velük. Ilyen stádiumban van a kína-fa és a vanília termelése is. Jól tenyésznek ugyan, de nagy szakértelmet és tapasztalatot kívánó kezelésüket a 900-as években még nem sajátították el a telepések.

Az összes termények közül egyedül a kávé kezdett szerepelni az európai piacokon is, azért érdemes bővebben foglalkozni termelésével.

A legjobb minőségű, kávétermelésre kiválóan alkalmas területek hektárját a német kormány 5 rúpiáért adta örökáron. Csak éppen az erdőt kellett kiirtani róla, ami azonban nem volt könnyű feladat I Rendesen még az esős "évszakban fogtak hozzá az irtáshoz favágásban gyakorlott, bennszülött napszámosokkal, akiknek havi bére mintegy 3 rúpia volt. A feketék szaporán kidöntögetik a fákat és olyan alaposan kiirtják a gyökereket, hogy többé nem hajtanak ki. A nyári melegben kiszáradó fatörzseket aztán egyszerűen felgyújtják és nyomban hozzálatnak a szűz talaj feltöréséhez, hogy a sok hamu a földbe kerüljön. Ezt a súlyos munkát mind kézi erővel végzik, épp úgy, mint a későbbi kapálást és gyomlálást is, rendszerint a legprimitívebb faeszközökkel. A munka mindamellett meglehetősen gyorsan halad és megfelel a célnak. Az első feliörés után berendezik az öntöző csatornákat és egymástól 2 és fél m távolságra megássák a csemetegödröket.

Éppen ilyen egyszerűen készül a csemete-iskola is. Valami jó fekvésű tisztáson, egyszerűen feltört talajba sorban ültetik el a kávébabot, amelyet előbb forró vízben áztattak. Rendes körülmények között a csemeték másfél-két hónap alatt alkalmasak az átültetésre. A csemetegödröket jól megtrágyázzák kecske- és tehéntrágya keverékével, amelynek hatása meglepően gyors és tartós.

Az ültetvény két és fél év múlva már termőképes. Ez alatt az idő alatt különös gondozást nem igényel, csak



arra kell ügyelni, hogy a gyom el ne nyomja, szárazság idején pedig öntözni kell az előre elkészített öntözőművekkel. egyéb kávévidékeket olyan komolyan fenyegető levéltbetegségek és hernyók itt ismeretlenek, még az anyyira rettegett Hemalaya vastratix kártételei is jelentéktelenek.

A kávéültetvények nagy jövedelmében részesülhetnek hazánk jobb sorsra törekvő fiai is, ha néhány éven keresztül a gyarmati ültetvényeken dolgoznának.

A bennszülöttek, különösen pedig a bantu törzsbeliek főleg szarvasmarhát, juhot és kecskét tenyésztnek. Jövedelmező a szamártenyésztés is, amit a masszáiak és más törzsek szép sikerrel folytatnak a nagy tavak vidékén. Egyes ültetvényesek elszórtan strucctenyésztéssel is foglalkoznak, mások a zebra és ennek lóval való keresztezését próbálják. Több eredménnyel jár a sertésenyésztés és a tyúkászat is, ezeknek kivételük is akad. Világpiaci jelentősége csak a szarvasmarha, juh- és kecsketenyésztésnek volt mind az élőállat, mind a bőrkereskedelem terén.

Míg a Texas-láz, csecselégység és marhavész meg nem ritkította az állatállományt, a kereskedelemnek nagy fontossága volt, később azonban csökkent. A bőrkereskedelem fejlettségét eléggé bizonyítja, hogy a legnagyobb amerikai cégek a partmelléki városokban irodákat tartanak fenn, sőt rengeteg ügynököt is foglalkoztatnak. Ezek valóságos házalók módjára járnak be a vidéket és a nagy mennyiségben összevásárolt bőroket az ugandai vasúton szállítják Mombasszába. Innét többnyire az osztrák Lloyd hajóin viszik Adenbe, ahol amerikai hajókra rakodnak át.

Az őstermelés harmadik ága, a bányászat\* is valószínűleg nagy lendülettel fejlődik tovább. A feltárásban része van a Burnham-féle szindikátusnak, valamint a transzváli kutatóknak, akik főleg a nagy tavak vidékén oly dús nemes-

\* Itt jegyezzük meg, hogy a volt német Keletafrika északi határvidékén igen dús arany- és platinabányák vannak. *Widder Frigyes* debreceni származású egyénnek is voltak itt platinabányái, ahol is — fia bemondása szerint — csak egyszer mosták át a nemesfémeket tartalmazó folyóhordalékot Ami platina- és aranyzemesét a mosóvíz elsodort, azzal már nem is törődtek.

Igen gazdag arany, platina, vas, nikkel és antimon, valamint rézbányák vannak Eritrea és Abesszinia határvidékén is.

Egyébként ezideig csak a délafrikai arany- és gyémántbányászat szerzett világhírnevet a többi kontinenssel szemben. 1927-ben pl. Délafrika aranytermelése 333 tonna volt: 123 tonnával több, mint a többi kontinensek aranybányászatának eredménye. A katangai rézbányák gazdasága révén sikerült Afrikának Japánt az eddig elfoglalt harmadik helyről visszaszorítania.

fém tartalmú kvarcerekre akadtak, amelyek a transvaali bányák gazdagságával vetekednek. A legdúsabb lelőhelyeket titokban tartják a kutatók, míg a feltáráshoz kedvező rendelkezéseket eszközölhetnek ki a kormánytól.

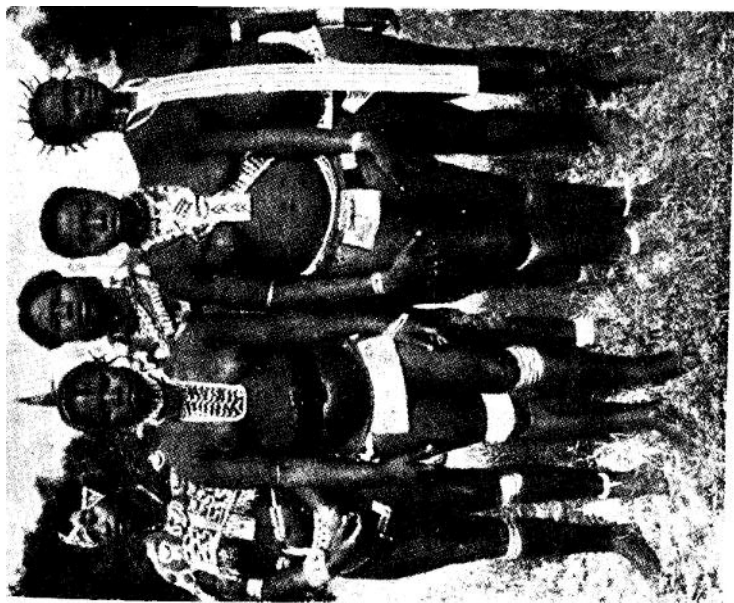
Kevés köszönet is találtak a Nyassza tó mellett, egyébként úgy látszik, hogy köszön nincsen ezeken a vidékeken, legalábbis Bornemissza ottjártáig nem igen végeztek eredményes geológiai tanulmányokat.

Német-Keletafrika nyerstermékei közül azokat, amelyekből van kivitel, fentebb már említettük. Hozzátehetjük még, mint enyészőben lévő cikket, az elefántcsontot. Ma már ugyan az elefántot vadászati törvények és tilalmak védik, de azért egyre pusztul, úgy hogy közel van az: idő, amikor Német-Keletafrikának ezek az óriásai talán végleg kipusztulnak.

A még kivitelre kerülő elefántcsont, csaknem kizárólag a nagy tavak környékéről való, ahol még elég sok elefánt van, ha ugyan nem is a régi mennyiségben. A többi, kereskedelmiért értékesíthető állat közül említést érdemel a víziló, orrszarvú, bivaly, néhány antilopfaj, a ragadozók közül pedig a leopárd, és a krokodilus. A ragadozók jelentékeny károkat okoznak emberben, állatban egyaránt, a kormány mindamellett nem sokat tett pusztításukra s a lödijakat olyan alacsonyan szabta meg, hogy foglalkozászerűen senki sem vadászik. Ennek illusztrálására elég annyit megemlítenünk, hogy Dar-es-Szálamban, a kormányzó székhelyén, ahol évente számos ember esik az oroszlánok zsákmányául, az oroszlán lödija 15 rúpia.

A főbb kereskedelmi városok természetesen a tengerparton vannak. Ilyenek (északról délnek haladva) Tanga kikötőváros 4000, Pangani 5000, Bagamoyo 18.000 lakossal. A forgalom központja Dar-es-Szálám, a kormányzó székhelye 10.000 lakossal. Kisebbség: Lindi, Mikindani stb. valóságos falvak városi rangban, mert az utóbbit alig! 500 ember lakja.

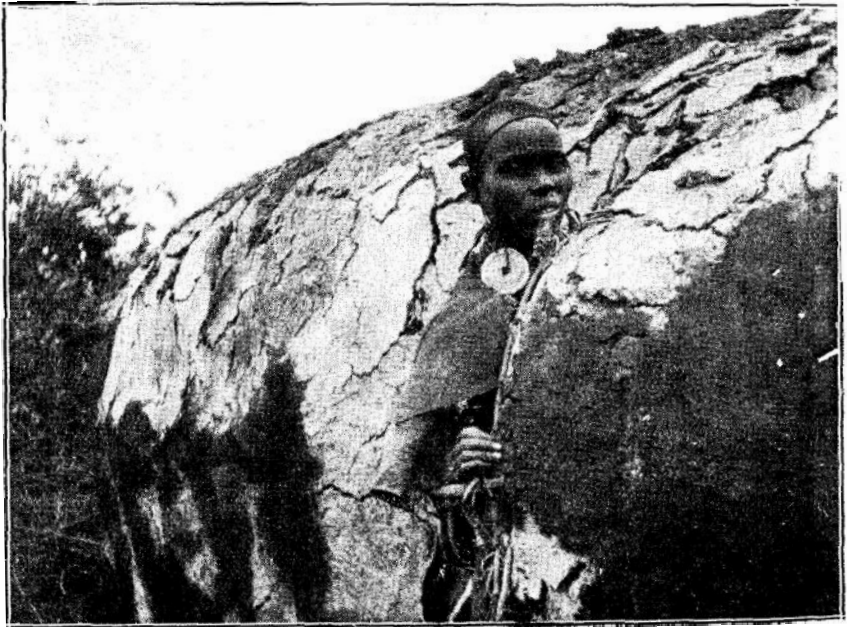
Bagamoyot kedvező fekvése tette kereskedelmi várossá, még a kolonizálás előtti időkben. Itt vonult el az emberemlékezet óta használt karavánút, amely Német-Keletafrikát körülbelül a közepén szeli át s éppen a legtermékenyebb vidékeket érinti: Táborán át a nagy tavak felé haladva. Nagyot hibázott a német kereskedelmi politika, amikor Tangát választotta a partoktól vezető vasút kiinduló pontjává, abban a reményben, hogy a kereskedelmet is erre terelhetik. A közlekedés a német területen bizony a legafrikaiabb nívón állott, a part felé vezető utak sokszor járhatatlanok voltak



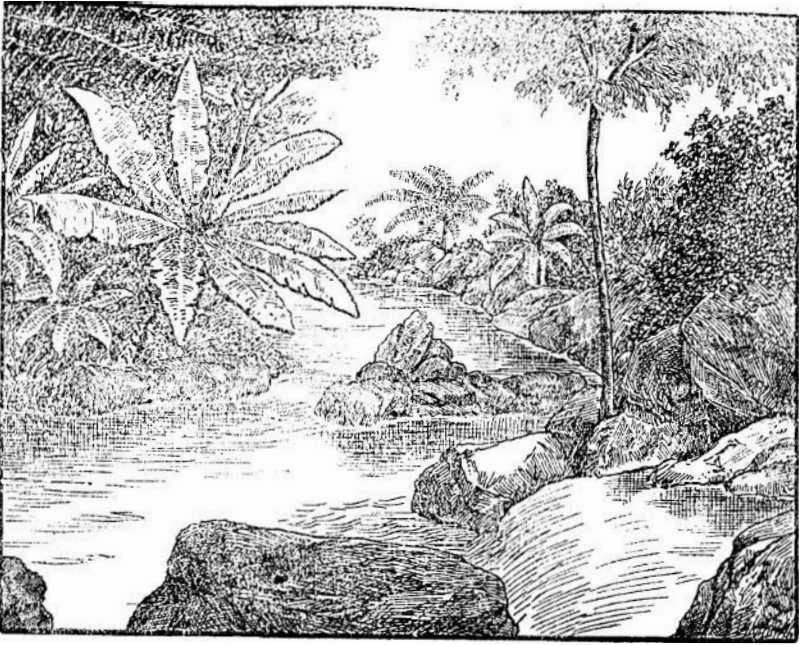
Déli bantu nők a volt Német Keletafrikában.  
(Fénykép után.)



Maszái asszony bőrruhát varr.  
(Fénykép után.)



Maszái asszony kunyhója ajtajában,  
Fénykép után.)



Trópusi növényzet az ugandai vasút mentén.  
(Fénykép után.)

Mi sem természetesebb tehát, hogy még a németek kereskedelme is az angol terület felé gravitált és a német kikötők — legalább azokhoz képest — pangottak.

A belföldi kereskedelemnek kedvező helyzeténél fogva középpontja Táborra. A partoktól ugyan mintegy 500 angol mf-re fekszik, de éppen ezért a Tanganyika és Viktória tavak közti belső kereskedelmet magához vonja. Az ugandai vasút megnyitása és a rendes hajójáratok megindulása óta főleg a Viktória tó déli partján levő Moanza és a nyugatin lévő Bukóba lendültek fel.

Német Keletafrika kereskedelmi fejlődését tökéletlenségén kívül az útirányok helytelen megválasztása akadályozta. A század eleji viszonyokra jellemző, hogy az uzambarai vasút, amelynek igazgatósága Tangában székelt, az ideig csak Korogveig járt, míg az évek óta tervezett Kili-mandszáró—Viktória részlet addig még nem épült ki. Maga a Tanga—Korogvei vonal 83 km hosszú, tehát kereskedelmi jelentősége alig lehetett, már csak azért sem, mert hetenkint csak háromszor közlekedett, akkor is olyan tarifával, amely talán luxusvonatokon megjárna, de afrikai szárnyvonalhoz éppen nem illett. Tény az, hogy kiépítése óta a karai-vánforgalom még jobban emelkedett, mert a szállítás így is tiszszerte olcsóbb volt, mint a vasúton.

Ugyancsak a tervezés stádiumában akadt meg a Táborra—Tanganyika közti vonalszakasz, aminek fontosságát a fentebbiek után nem kell indokolnunk. Ebben az irányban a belgák ügyesebbek voltak, mert Kongóból a Tanganyikáig már akkor építeni kezdték a vasutat, amely legalább akkora károkat okozott, mint a szomszédos angol vonal.

A közművelődést illetően pedig jellemző, hogy a német kormány az egész nagy területen levő 61 iskola közül csak hármat tartott fenn, a többiek angol, francia és német hittérítők kezében voltak. Az iskoláknak közel fele katolikus jellegű volt.

A nehmet kormány tehát mostoha gyermeknek tekintette a nagy kolóniát, részére alig juttatott valamit és még abban sem volt köszönet, amit nyújtott. Sokszor nem a jóakarát hiányán múltak és buktak meg dolgok, hanem egyszerű bürokratikus botlás semmisítette meg az értékes ajándékot. Ilyen volt például a tangai kórház. Ez a német kormánynak 800.000 békebeli márkájába került és egyetlen hibája csak az volt, hogy neon volt vize. Két évig állott üresen a remek épület, amíg megígérték, hogy vízveze-

téket is építenek hozzá!... De hogy mikor lett az ígéretből valóság, a jó ég a megmondhatója!

A legdélibb kikötő, Dar-es-Szálám, egyúttal politikai központ is. Közigazgatásilag épp oly helytelen választás, (mint Tanga a kereskedelem szempontjából. Csodálatos, hogy a számító németek kereskedelmüket csupa aszályos és forgalom nélküli vidékek felé irányították.

A kereskedelem — azt mondhatnánk, kizárólagosan — az arab kereskedők és közvetítők kezében volt, mert Német Keletafrikának 3 millióra becsült lakosságából hivatalos adatok szerint csak 1250 az európai, túlnyomóan német telepes, beleértve a misszionáriusok, hivatalnokok, katonatisztek stb. hivatalból itt időzők számát is. A törzsökös lakosság, eltekintve a partokon lakó szuahéli araboktól, akik kereskedéssel, karavánvezetéssel stb. foglalkoznak, általában a bantukhoz tartozó különböző törzsekből áll. Legjobban ismeretesek a mindenütt feltalálható vanyaméziek. Ezek pénzszerzés céljából folyton vándorolnak. A partok és a nagy tavak között számos apróbb törzs tanyázik. Itt laknak a harcias, Nílus felől bevándorolt masszáik, a róluk elnevezett síkságnak urai, akik a meghódított vanderobbókat valószínűs rabszolgákká tették. Testalkatuknál, színüknél fogva kirínak a többi négertörzs közül, de szokásaik, hitük, legendáik sajátossága teszi őket nevezetessé s valószínűs rejtélyé az etnográfusok előtt. Sokan egykori kultúrnép elvadult törzsét látják bennük. Nagyon valószínű, hogy messze északról lekerült hamita népek ezek. Vadságukból már sokat vesztek, amióta helyhez kötve, mint állattenyésztők élnek, sőt a kereskedelemhez is élénk hajlamot mutatnak.

A többi bantu törzs közül említésre méltók a vatuták és a vangonik Unyamvéziben, továbbá Uzagara lakói, a vazagarák, Uzambarában a vazambarák, északra ezektől a vanikák, vagogók stb. jórészt már akkor behódolt népek Mindezek átlagosan jól fejlett, egészséges emberek. Bőrük színe világosbarna és sötétbarna között változik, ami annyira jellemzi Német Keletafrika törzslakosságát, hogy a köztük elvétve akadt ébenfekete faj Közép- vagy Nyugat-afrikából idekerült jövevénynek mondható.

Német Keletafrika nemrég bevándorolt, külön említésre méltó lakói a búrok. Szabadságharcuk bukása óta több nagy csoport vándorolt be Uzambarába, a Nguru hegyek mellé, más részük a Kilimandzsáró alatt települt le. Úgy látszik, hogy sikerül nekik itt új hazát alapítaniok,

mert a természeti viszonyok megfelelnek régi életmódjuk folytatásának. Németországnak feltétlenül érdekében állott, hogy ezt a szorgalmas és az afrikai életbe beleillő népet saját számára, ha kell, kivételes kedvezmények árán is megnyerje.

Angol Keletafrikában a múlt század utolsó évtizedében kiépített mombassa—ugandai vasútvonal, amely Afrika gyarmatosításának legszebb vívmánya, magában is, minden dicséret nélkül, fennen hirdeti az angol gyarmatosító politika fölényét és az angolszász faj széles látókörét. Azáltal, hogy Keletafrikát mintegy átszeli és feltárja a nagy tavak vidékét, olyan termékeny területeket nyitott meg a mezőgazdaság számára, hogy jelentőségét méltányolnunk alig lehet. Tér nyílik itt az intenzív földművelés számára, ahol a kapitalizmus aggodalom nélkül érvényesülhet, de boldogul a kisember és megtalálja helyét az aranyszomjas »conquistador« is. Ugyanis minden jel arra vall, hogy itt vannak a legdúsabb aranymezők, amelyek Transzválnak legnagyobb versenytársai lehetnek.

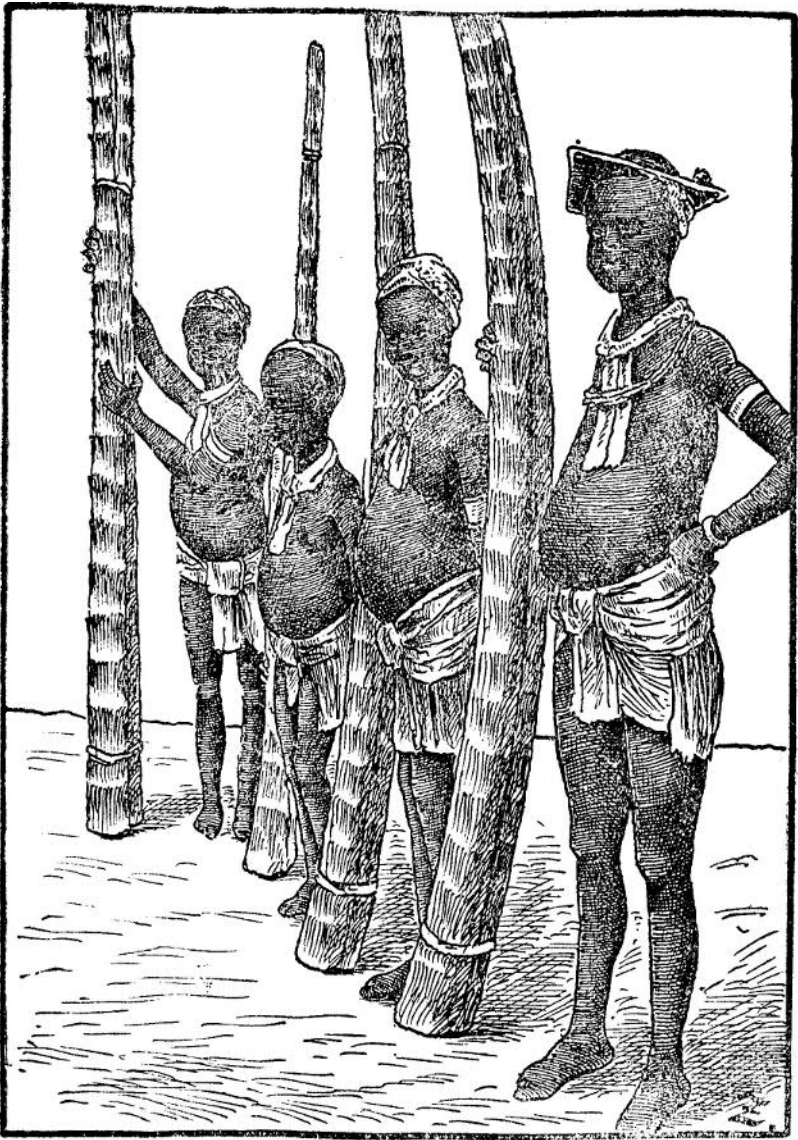
Vadban páratlanul dús területeket szel át a vasút és lehetővé teszi, hogy szerényebb vagyonú sportemberek is felkereshessék a természeti szépségekben is bővelkedő tájakat, amelyek tehát a turistákra is vonzóerőt gyakorolhatnak.

Az etnográfus számára is hálás mező nyílik ezeken a kevésbé látogatott vidékeken, ahol az ősrégi egyiptomi kultúra nyomai még ma is élnek.

Az angol kormány nagyon érzi ennek a szűz területnek fontosságát s azon fáradozik, hogy az anyaország, sőt a túltelt gyarmatok kivándorlását is rendszeresen ide irányítsa. Mindenfelé kísérleti állomásokat szervez, ahol az ültetvényesek díjtalanul tanácsot, a növénytermelésre anyagot és felvilágosítást kapnak. Emellett vándor tanítók járnak szerteszét, hogy oktassák a tapasztalatlanokat.

A század elején az angol kormány minden emigránsnak 160 acre, körülbelül 112 és fél katasztrális hold birtokot adott ingyen. A nagytelepesek számára, vagy mintagazdaságok alapítására megállapodás szerint engedett át bármilyen nagyságú területet bérbe, esetleg örökárban is. Tömegesen érkeztek mindenfelől olyanok is, akiket nem a birtok kecsegtetett kivándorlásra, hanem kellő tapasztá-





Voi-beliek cukornáddal. (Fénykép után.)

lattal és elegendő anyagi erővel rendelkező gyarmatosok a világ minden részéből.

A település főleg a vasút mellékét szállta meg. A vasúti vonal Mombasszától kiindulva az Ugandában levő Port Florencig a hajdani karavánút mentét követi. Ennek az útnak legnagyobb részét Teleki Samu is megtette, amikor a Kenia felé tartott. Egész hossza 940 km. A vonal első hatodrésze száraz, gazdasági célokra csak elvétele használható területen halad át, körülbelül Voi állomásig. Itt közeli meg legjobban a Kilimandzsárót, azért ez a hely egyik legfontosabb állomás.

Voitól Makinduig rohamosan emelkedik a vidék talaja pedig nagyon termékeny. Makindutól Nairobiig terjed a legkedvezőbb terület, amely termékenységénél és éghajlatánál fogva a legtöbb ültetvényesnek tud kenyeret adni. Valóban itt vannak a legszebb ültetvények, a világ minden részéből idekerült, főleg Kanadából, Délwalesből és Délafrikából való tapasztalt telepesek birtokában.

Nairobiól Escarpment nevű állomásig a talajt rendkívül buja, valósággal préri jellegű növényzet borítja, helyenkint bozót, itt-ott magas fákkal. Ettől kezdve ismét sivár, köves, mindenekfelett azonban vízszegény vidéket szel át a vonat egészen Port-Florencig. A legdúsabb és a földművelés céljaira a legalkalmasabb területek még csak ezentúl következnek: a Nilus melletti Vadelaja, továbbá az Albert Nyanza és Viktória Nyanza közti területeken, amelyek már az ugandai protektorátushoz tartoznak. Port-Florenctől Entebéig, Uganda fővárosáig, a tavon való átkelés két napot vesz igénybe, onnét a hajózható Nilus legelső állomását, Vadelaját jó karavánúton 14 nap alatt gyalog is el lehet érní, majd onnét ia kéthetenként közlekedő hajójáráttal Kartumba juthatunk. Mombasszától Port-Florencig hetenkint egyszer az egész vonalon végigfuthatunk két és fél nap alatt.

Uganda jövőjét biztosította most a Capetown—kairói vasút is, amennyiben egyes tőkepénzesek nagyszerű befektetéseket tettek főleg azáltal, hogy az Albert Nyanza környékén fekvő területeket vásárolták. Bizonyosan jó előérzetük súgta, hogy a földbirtok ára itt rohamosan emelkedni fog. Ezek mellett a félig-meddig civilizált, vagy legalábbis jól ismert területek mellett vannak Ugandának még fel nem tárt vidékei, amelyekről a legellentétebb nézetek, valóságos mesék keltek szárnyra. Mert tagadhatatlan, hogy a majdnem 400.000 km<sup>2</sup> kiterjedésű Uganda megérdemli

a »sötét kontinens csodája« nevet. Itt találkozunk a legbámulatosabb természeti szépségekkel, az ős természet legpazarabb ajándékaival, de mellettük a legkomolyabb veszedelmekkel, mert Uganda a szélsőségek hazája.

Egy része pl. a forró égöv alatt elképzelhető legegészségesebb éghajlatú vidék, míg közvetlen szomszédságában a legborzasztóbb járványok dühöngenek. Buja őserdői vete-  
kednek a Kongó állam rengetegeivel, míg odább a Szahará-  
hoz hasonló sivár puszták következnek. Csaknem mellet-  
tük rengeteg kiterjedésű fenyveserdők és 2000 m-ig emel-  
kedő felnsíkok.

Ugaada, mivel az egyenlítő mindkét oldalán fekszik, Afrika legmelegebb vidékeit vallhatja magáénak, de egy-  
úttal hó- és jégmezőkkel, glecserekkel is dicsekedhetik. Ha valahol találó az a mondás, hogy az ellentétek találko-  
znak, bizonyára elsősorban Ugandára alkalmazható. Itt ta-  
lálkoznál a legváltozatosabb afrikai embertípusok is.

Általános véleményt igen nehéz mondani Uganda vi-  
szonyairól. De bármi véleményt is mondjon az utazó, egy-  
hangúságról, vagy érdekesség hiányáról nem panaszkod-  
hatok senki sem! Akár a turista, a vadász, vagy a ritka-  
ságyűjtő szemével nézze is útját valaki, vágyait teljesen  
kielégítheti itt.

\*

Az egyenlítői Keletafrika országai az első helyen álló  
Ugandán kívül, beleértve az angol protektorátust is, bár  
mindenik más és más irányban, föltétlenül megérdemlik  
a sportember figyelmét. Igaz ugyan, hogy az utóbbi idő-  
ben oly gyakran fellépő állapotbetegségek megapasztották a  
vadállományt, főleg pedig az antilopokat. Újabban a vadá-  
szatra utal feketék is sok kárt tesznek. Mindamellett most  
is vannak területek, amelyek vadbőség és a vad változa-  
tossága tekintetében páratlanok, s megérdemlik a fáradal-  
makat, hogy hozzájuk férhessünk. Ma már Afrikában sem  
lehet derűn-borúra pusztítani a vadat, mert az angol kor-  
mány már 1898. óta, a németek pedig 1901. óta szigorú  
vadásztványokat léptettek életbe, éppen a fenyegetett  
vadállomány érdekében.

Így pl. a angol területen 1902-ben 600 arany forintba  
került az év vadászjegy, de azért több érdekes állat: a  
zebra, strucc, zsiráf lövése feltétlenül tilos volt. A többi  
lőhető vad számát is korlátozták, úgy hogy csak 1 elefánt,  
1 orrszarvú, ; ritkább antilop fajokból csak 2—3 darabot

szabad elejteni, ellenben — természetesen — szabad a ragadozó vadak lövése.

Német területen a jegy ára csak 20 márka volt, tilalmi időt nem tartottak és a zebra, eland-antilop, strucc stb. kivételével az arra jogosultak minden állatot szabadon lőhettek. Az elejtett állatok után azonban külön lődíjat kellett fizetni. A vadászokra nagyobb csapás ennél, hogy mind az angol, mind a német területen éppen a legdúsabb területeket vetik abszolút tilalom alá.

Sajátságos, hogy a kisebb ragadozókat, általában a macskafajokat, de még a leopárdot is elhanyagolják. Mindenki csak a vadak királyát, az oroszlánt keresi, talán ez az élénk kereslet okozza, hogy a puszták királyi ott is található, sőt túl gyakran olyan helyeken is megjelenik, ahol legkevésbé várnók. Érdekes, hogy míg régebben inkább a rengetegekben, vaddús területeken tartózkodott, ma éppen az emberlakta területeket keresi. Páratlan merészséggel jelenik meg a karavánok útjain, az ugandai vonalon, ahol az állatállomány megritkult, a háziállatok pedig védelemben részesülnek. Mikor a vasútvonal makindu—nairobi szakaszának földmunkálatai folytak, az oroszlánok olyan pusztítást vittek véghez a munkások között, hogy emiatt az építés többször megakadt. Ez a csapás a vonalak megindítása után sem szűnt meg teljesen, noha az igazgatóság többször hajtó vadászatokat rendezett és magas juttalmakat tűzött ki rájuk. Az oroszlánok olyan sűrűn jártak a pályatestre, hogy Jackson gépész a lokomotívról egy év alatt 30 oroszlánt ejtett el. Ma az összes őrházak vasból épültek, hogy elhagyott lakóik védve legyenek az oroszlánok látogatásai elől.

A másik eset, amivel az oroszlán modernü fejlődött emberpusztító hajlamát lehet igazolni, az a rémes történet, amely az Uganda—mombasszai vonalon játszódott le. Több angol lap hosszasan leírta az esetet. A mombasszai rendőrfőnök, Hübner bankár és Parenti mérnök kíséretben, kellő szolgaszemélyzettel, a voi—makindu közti vonalra indult oroszlánvadászatra a vasúttársaság külön kocsján. Éjjelre az egyik kisebb állomáson lecsatolták a kocsit. Az őrállásra vállalkozott rendőrfőnök kivételével mindnyájan lepihentek. Valószínű, hogy a hálókocsi ajtaja nyitva maradt és a rendőrfőnök elaludt, mert Parent csak arra ébredt, fel, hogy a fülkébe oroszlán hatolt és a rendőrfőnököt marcangolta. A hálókocsiban fegyver nem volt kéznél, a másik szakaszban levő fekete szolgákon pedig olyan pánik

vett erőt, hogy a rendőrfőnök mentésére senki sem gondolt, Különben is olyan hirtelen jött a támadás, hogy talán nem is lett volna mód a védekezésre. Az oroszlan felkapta a szétmarcangolt testet, egy ugrással kint termett vele a kocsiból és eltűnt az éj sötétjében. Mire a társaság összeszedelőzködött és fegyverre kapott, a bestia már darabokra tépte a boldogtalan rendőrkapitányt,

A víziló vadászata nem való vérbeli sportembernek, mert akkor sem jár veszéllyel, ha szárazföldön találkozik vele a vadász. Különben is olyan könnyű fegyverekkel ejtendő el, mint pl. a spanyol Mauser. Fáradtságosabb, bár szintén nem igen veszélyes a krokodilus vadászata, de izgalmas azért, mert hihetetlen sebeket is elvisz.

Szórakoztató sportot nyújt már a majomvadászat is, bár az angol érdekerületen éppen a legérdekesebb faj, a Colubus, tilalom alatt van, a német területen pedig 3 rúpia külön lődíj nehezíti meg a vadászatát. Egyébként a Colubusok rendszerint szálerdőkben, a legmagasabb fák tetején tartózkodnak és annyira óvatosak, hogy lövésre nehezen kaphatók. Akkor is biztos, jó lövés kell, hogy a zsákmányt megszerezhesse a vadász, mert ha még ideje marad a majomnak, hogy körmét a fa ágaiba akasszsa, ott marad élettelenül is, mert a feketék igen rossz famászók és csodálatosan gyávák.

A madarak közül a, nem ornitológus vadászok számára tilalmas a strucc. Kárpótolja érte a vadászt a sűrűn előforduló, szép és értékes tollazatú marabu, vagy a ritkása miatt becses *Palaenoceps rex*, a múzeumok büszkesége, amely csak a felső Nílus egy kis területén található.

\*

Amíg a nagy háború millió hősi halottja ontotta vérét az európai harctereken, véres csatározások folytak a tengerentúli gyarmatokon is. A német birtokok fennmaradásáért nem egy, Afrikába szakadt, magyar telepes is hőiesen harcolt. Német Keletafrikában Balassi-Pongrácz György kapitány gyűjtötte maga köré a környék magyarjait és — felsőbb utasításra — szabadcsapatot alakított belőlük. Soraikban ott küzdött néhány búr hős is. Rengteg kellemtelenséget csináltak az angoloknak és a szomszédos belgáknak is.

Minden hősiesség ellenére is a német gyarmatok el-

vesztek egy szálig és érdekes: ma a németek okosabb, tervszerűbb gyarmatpolitikát folytatnak, mint annakelőtte.

Mindig többen lesznek az ántánpolitikusok közül, akik belátják, hogy nagyon igazságtalan és veszedelmes dolog volt egy 65 milliós népet így kifosztani mindenüő!

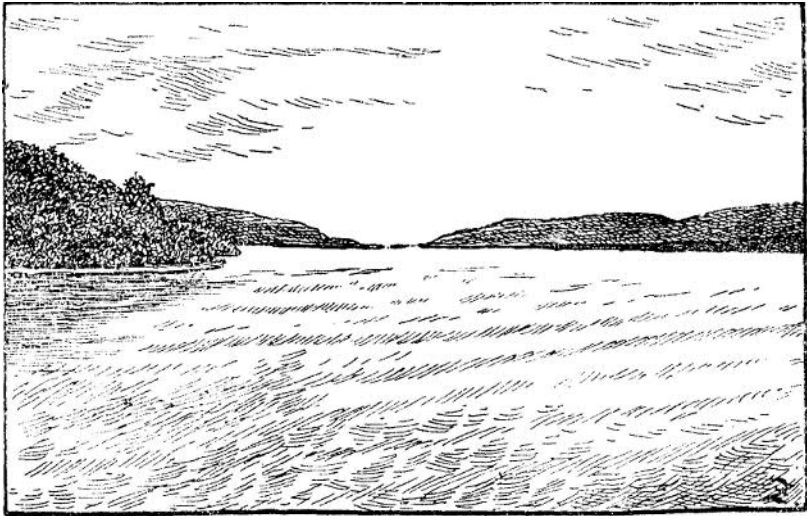
Higyjük, nincs messze az idő, amikor minden elszenvedett baj után felragyog még az Igazság napja is!



**HOPP FERENC**  
**utazása a Kongó vidékén.**



A Prince sziget a Kongóban, (Fénykép után.)



Visszapillantás a Kongóra Nokkiból, nyugati irányban. (Fénykép után.)



**D**arnay Kálmánhoz hasonlóan, Hopp Ferenc is kiváló példája lehet annak, amikor a szórakozásból gyűjtögető, érdeklődő ember lassankint valószínűságtól műgyűjtővé lesz, az amatőrből hozzáértő, szakmájának szenvedélyes rajongója. A tudomány legkomolyabb művelői és e tudomány leghasznosabb előbbrevívói, zászlóhordozói lesznek belőlük.

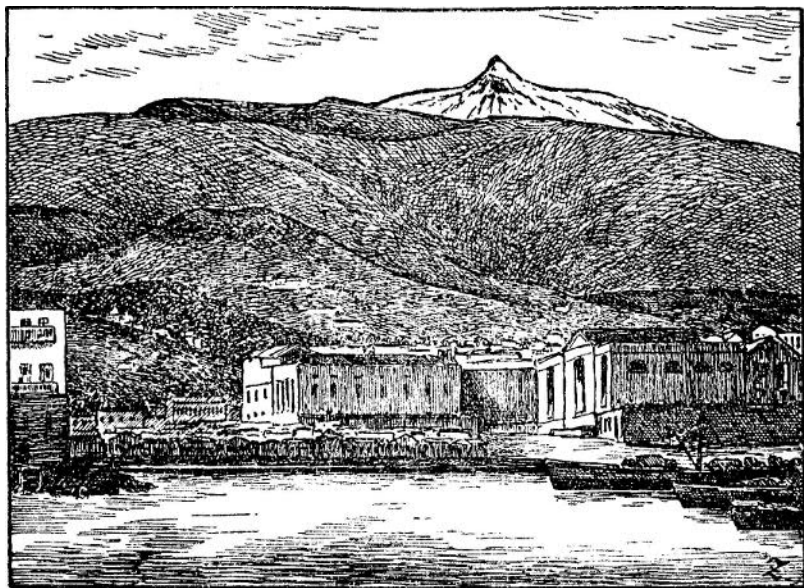
Hopp Ferenc 1833-ban született Fulneken, Morvaországban, meghalt 1919-ben. 12 éves korában került Pestre és Calderoni optikus segédje lett. Hosszabb bécsi és new-yorki tartózkodása után társa, végül pedig tulajdonosa lett a Calderoni üzletnek. Munkásságával az üzlet jó hírét a külföldön is elismertté tette. Sokat utazott idegen világ-részekben. Utazásainak célja azonban nem a szórakozás volt, hanem a tanulás és a megismerés vágya hajtotta el még meglehetősen magas életkorban is. Utazásaiból sok értékes néprajzi és iparművészeti tárgyat, hozott haza, amelyek a róla elnevezett Keletázsiai Múzeumban hirdetik a tudomány lelkes és áldozatkész barátjának emlékét és érdemeit.

\*

1898-ban adták át a forgalomnak a Matadi—Stanley-Pool vasútvonalat. Hopp Ferenc ekkor már 66 esztendő volt ugyan, de gondolkodás nélkül útnak indult, hogy körülnézzon az új vasútvonal vidékén: Kongóban.

Genovában szállt hajóra egy januárvégi napon, hogy a Kanári szigetek érintésével kössön ki Afrika partjain. A hajó 4 és félnapi utazás után érkezett Las Palmasba, a Kanári szigetek fővárosába, ahol az első pillantás ugyancsak kiábrándítóan hat az utasra. A szem sudár pálmákat és buja trópusi növényzetet keres, és helyettük csupa homokot talál. Homokdombot és homokhegyet, aminek milliárdnyi szemecskéjét a tenger és a szél együttes munkája hozza át a Szaharából, hogy elborítsa vele a Kanári szigetek

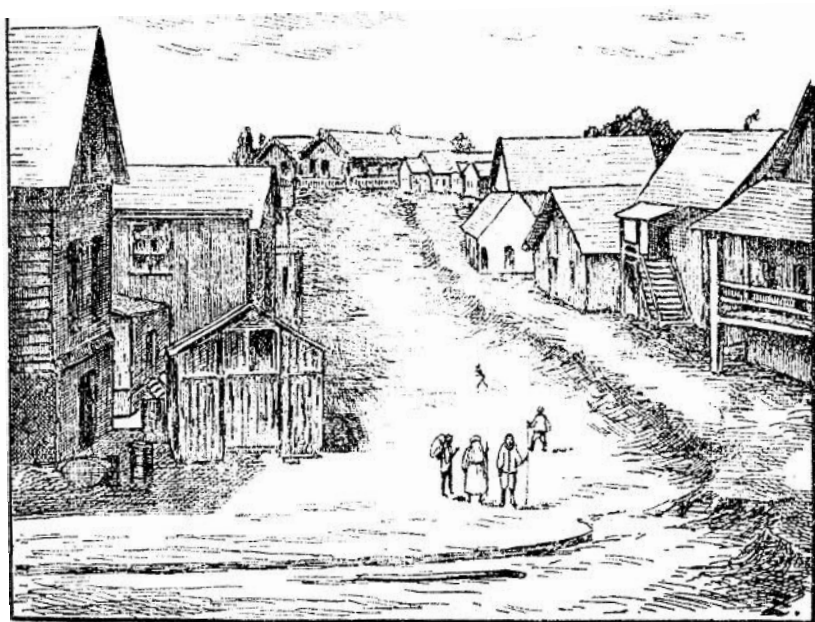
partjait. Las Palmas kikötője az Óceáni járó gőzösöknek igen fontos szénrakodó állomása, azért hajóforgalma rendkívül élénk. Ha körülnézünk a sziget belsejében is, nem győzünk gyönyörködni a várost körülvevő narancsligetekben. Banán- és cukornádültvények, szőlőkertek és pálmakerdők teszik még festőiebbé a különben is szép várost. A bokrokban szerény szürkeruhás madarak csicseregnek, amelyeknek csak néhány sárga tolla mutatja, hogy tőlük szár-



A Teneriffa csúcsa. A hegy lábánál Oratava házai látszanak. (Fénykép után.)

máznak kalitkában raboskodó kedvenceink: a kanárik. A hegygerincekbe vágódó szorosokon át messze kilátunk a szabad tengerre.

A Kanári szigetek másik nagy szigetén, Teneriffán is töltött néhány napot az öreg világjáró. A paradicsomi szépségű Oratava völgy felett komor szépséggel emelkedik a Pic de Teneriffa hófedte csúcsa. A sziget tele van modern berendezésű hatalmas szállókkal. Ezrével keresik fel őket az enyhülést és gyógyulást keresők. Santa Cruz környékén az esővíz összegyűjtésére nagy vízfogók (ciszternák) vannak a hegyekben. Ezekből öntözik a paradicsomalma-ültet-



Monrovia főutcája. (Fénykép után.)

vényeket. Valamikor jelentős cochenilletenyésztés (bíbortetű) folyt e szigeteken, aminek azonban az anilinfestékek előtérbe jutása végetvetett.

Febr 14-én végre megérkezett a »Paul Woerman« nevű hajó, amely 4 napi utazás után Szenegálban kötött ki újra. A következő állomások Cap Mount és Monrovia voltak. Az utóbbi Libéria fővárosa}, 1822-ben alapították a felszabadított fekete rabszolgák letelepedésére.

Alig vetett horgonyt a hajó, máris minden oldalról kö-



Stanley-Pool látképe Leopoldvilleből nézve. (Fénykép után.)

rülvették kanoóikkal a bennszülöttek és majomügyességgel kapaszkodtak fel a köteleken. Egész sereget szerződttetett közülük a kapitány a legénység kiegészítésére. Az európai matrózok ugyanis nem igen bírnak a nyugatafrikai partokon olyan veszélyes hullámveréssel, míg a bennszülöttek sokkal könnyebben boldogulnak az áruk kirakásával. A partra szállásnál is a bennszülöttek segítségét kellett az utasoknak igénybe venniük, kikötőhídnak ugyanis nyoma sincsen, így hát a feketék hátán jutottak ki a homokos parton megfeneklett csónakból a szárazra.

Monrovia részben dombon, épült és meglehetősen falusias külsejű, a kertekkel körülvett házak miatt. A fekete köz-társaság büszkesége az országház és az elnök háza, »oszlop-



Falurészlet Kamerun közelében (Fénykép után.)

csarnokokkal» és a görög építészet némi lehelletével. Az utak girbék-görbék, a 32—35 C fok mellett meglehetősen kényelmetlenek. A fekete gentlemaneket azonban nem akadályozta a nagy meleg abban, hogy ne sétáltassák fekete szalonkabátjaikat és cilindereiket a göröngyös úton. A nők szintén európai — bár meglehetősen régidivatú — tarka ruhákban és kalapokban díszeltek. Sokkal szebbek voltak azonban náluk azok a bennszülött leányok, akiknek szép, karcsú termetét csak a csipőjükre csavart, tarka kendő fedte.

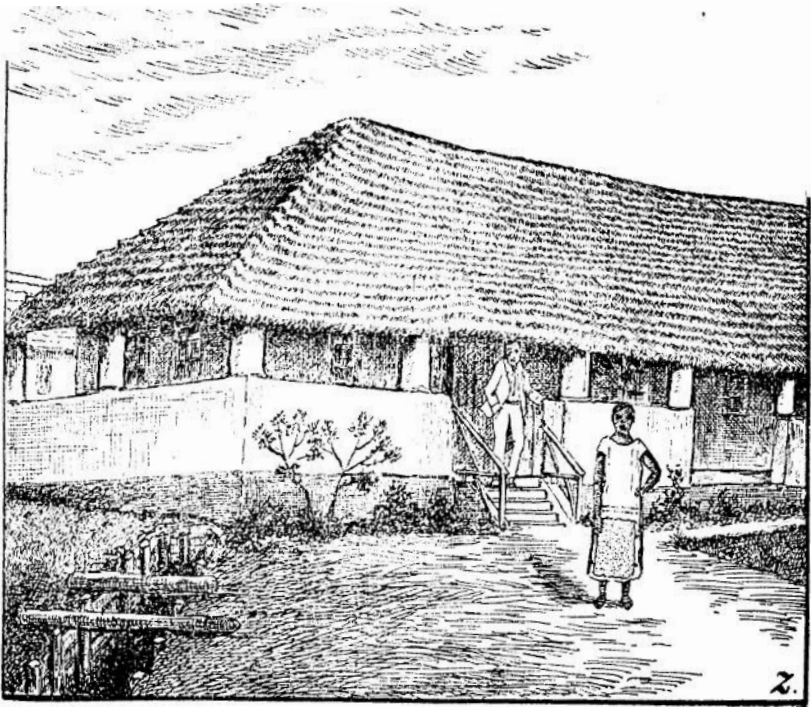


Őrház és pályaaőr a Kongo vasút mentén. (Fénykép után.)

Libéria partvidéke igen veszedelmes a hajózásra a víz-alatti sziklák miatt. Kövid két esztendő alatt 13 nagy gőzhajó és egy nagy vitorlás hajó sülyedt el Monrovia és Cap Palmas között.

A következő francia partvidék jobbára sík terület buja növényzettel. A homok fehér rétegekben fekszik a part vonalán.

Majd Asanti úgynevezett aranypartja következett. Akkra kikötőjében rövid, keskeny evezővel és énekszóval villámgyorsan siklik az asanti hajósok csónakja a hullámtöréseken át. A felszálló utasok között volt három asanti leány is, akik énekükkel és táncukkal szórakoztatták a hajó utasait.



Európai telepes villája Stanley—Pool mellett  
(Fénykép után.)

Március 9-én feltűnt a Kamerun hegy és nemsokára kikötött a hajó a hasonlónevű folyó torkolatában, az ugyan-csak hasonlónevű város kikötőjében.

Kamerun városa a Kamerun folyó balpartján fekszik. Hajóforgalma meglehetősen nagy, és a kikötő minden felszereléssel rendelkezik, ami a hajóforgalom kényelmessé és biztossá tételéhez szükséges. A kikötőhid vasból készült, azonkívül van javítóműhely és szénrakodó állomás is. Gőzbárkák, csónakok és kanoék élénkítik a torkolatot. A város maga sík területen épült, közvetlenül a part szélén. A kormányzó palotája, a közigazgatási épületek, a templom, kór-



Földnyelv a Kongo torkolatánál. (Fénykép után.)

házak és laktanyák azonban pálmalombos dombon emelkednek. A kormányzósági palota tropikus növényzetű parkjából gyönyörű kilátás nyílik a városra és a folyóra. Itt áll a híres, német afrikautazó, Nachtigal síremléke is. A város utcáit gyümölcsrel megrakott kókuszpalmák és mangrove-fák szegélyezik. Egyik-másik pálmát valósággal megkoppasztották a szövőmadarak, fészkeik anyagát ugyanis a levelek szolgáltatják.

Kamerun 1884-ben lett német gyarmat. Meglehetősen gyorsan fejlődik. Kiviteli cikkei: az elefántcsont, kávé, kakaó, dohány, vanília, kaucsuk, pálmaolaj, olajmagvak, piuszava, ében, mahagóni és berzsenyfa. A hőmérséklet 27—35 C fok, éjszaka azonban meglehetősen hűvös van.

A hajó következő állomása San-Thome volt, a hasonló nevű sziget fővárosa, majd két napi utazás után Landajiába





Parkrészlet Kamerunban. (Fénykép után.)

érkeztek. Cabinda után nemsokára észrevehető volt a tengerben a Kongo sárga vize, bár még 30 km-re voltak a torkolattól. A hajó San Antonióban és Bananában rakott ki árukat, azután óvatosan indult fölfelé a hatalmas folyamon.

A Kongót 1484-ben fedezte fel Diego Caos portugálus hajóstiszt, de felső vidéke csak Stanley utazásaival vált ismertté, aki 4100 kilométeren át követte a Kongó folyását. A portugálusok voltak az elsők, akik megtelepedtek a folyam vidékén. A part alig emelkedik a víz színe fölé és mindkét oldalon pálmával, bambusz-, mangrove fákkal és dús kúszónövényzettel van borítva. Sűrű zöld falaik között sok apró gőzös, vitorlás és kanoé jön-megy állandóan. A Csiszjala szigetnél kb. 5 km széles a Kongo, míg odébb egy km-re szorítják össze a hegyek. A part meglehetősen élettelen, mert a sok jövő-menő hajó lármája elriasztotta a krokodilusokat és a majmokat. Az apró szigeteken sok papagály, szövő- és egyéb madár röpköd.

A Drapper, Nuangva, Matebba és Csiongo szigeteket elhagyva, keresztülhaladt a hajó a Fetis-szikla szorosán és nemsokára Bomába érkezett.

Borna a szabad Kongo-állam fővárosa és a kormányzó székhelye, igen szép fekvésű hely. A közeli magaslatokon nyaralók és a kormányzó palotája vannak, pálmaligetek között. A háttérben erdős hegyek emelkednek. Éghajlata azonban egészségtelen.

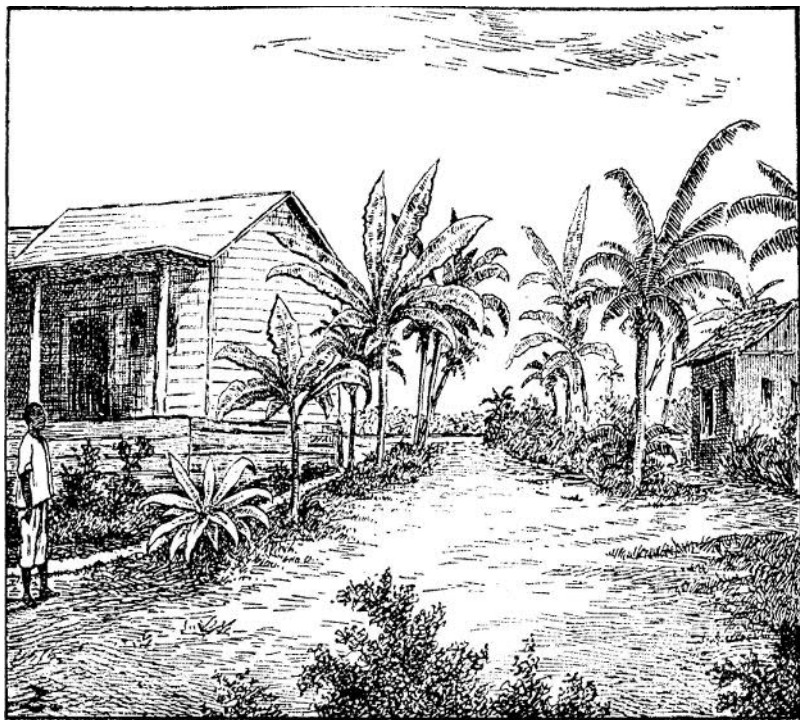
Borna után egyre jobban összeszorul a folyam. A Prince szigeteknél már csak 500 m széles, mélysége pedig 50 m. Massitól Nokki-ig már igen kanyargósán folyik mintegy 2 km szélességben. A Gyémánt-sziklánál pedig áramlata olyan erős, hogy alig jut benne előbbre a hajó. A partokon bennszülött kunyhók rejtőznek a fák között.

Matadi, a Kongo-vasút kiinduló pontja, élénk kereskedelmi telep, szép épületekkel, műhelyekkel és a kitűnően felszerelt vasúti állomással, magas hegyek között fekszik. A Kongo itt valóságos tóvá szélesül, mélysége 30 m, szélessége pedig egy km, úgy hogy 4000 tonnás hajók is akadály nélkül juthatnak fel erre az utolsó állomásra, amely 140 km-re fekszik a torkolattól.

Hopp Ferenc itt elhagyta a Délnyugatafrikába tovább haladó hajót és jegyet váltott Stanley-Poolig a Kongo-vasútra.

A Kongovasút csakis a szabad Kongo-állam területén visz végig. 400 km hosszú és a legdrágább vonal a világon.

A folyamnak azt a részét kerüli meg, amelyen nem járhatnak a hajók a vízesések és egyéb akadályok miatt. Építési költségei 30 millió frankra rúgtak, amihez Belgium 10 millióval járult hozzá. A Kongoállam azonban tulajdonképpen nem belga birtok, mert az 1885-iki berlini kongresszuson a többi hatalom csak azt engedte meg, hogy az Kongoállam csakis a perszonálúnió alapján tartozhassék II.



Palaballa, a Kongoyasut egyik állomása. (Fénykép után.)

Lipót belga király fennhatósága alá. Területe 2,500.000 km<sup>2</sup>, lakosainak száma 14 millió, ezek közül azonban csak 2000 az európai. Legfontosabb kiviteli cikkei: az elefántcsont, a kaucsuk, a pálmaolaj, kávé, mandula, az ópítófa és a dohány. Az elefántcsontkereskedés azonban nemsokára megszűnik, annyira pusztítják az elefántokat.

A Kongo vasútvonal először a folyó mellett sziklahasadékban halad, később azonban délkeleti irányban kö-

veti a régi karavánutat. Ezt a karavánutat a vasút létesítése óta alig használják, pedig azelőtt mintegy 40.000 bennszülöttnak adott kenyeret a Matadi és Stanley-Pool közötti áruforgalom közvetítése. A Mapozo folyónál vízesés felett vezet át a vonal. Egyre emelkedő kanyarulatokkal 20 km után már 280 m-rel magasabban jár.

A Bambisi folyónál, valamint Songololo állomásnál sűrű erdőket szel keresztül, majd a Kvilu folyó fölé épült 50 m hosszú vashidat hagyja el. Itt már 480 m magasban halad a tengerszín fölött. A hegyvidék meglepetősen kopár, csak a folyók és patakok közelében vannak pálmák, lombos fák és ezernyi kúszó növény.

A vasút legmagasabb pontja Jona-Kongónál van, 745 m tengerszínfeletti magasságban. Zuhogó esőben érkeztek meg a Stanley-Pool közelében fekvő Leopoldville-be. Az utasok bőrig áztak, mert az üvegnélküli ablakokon szabadon ömlött be az eső.

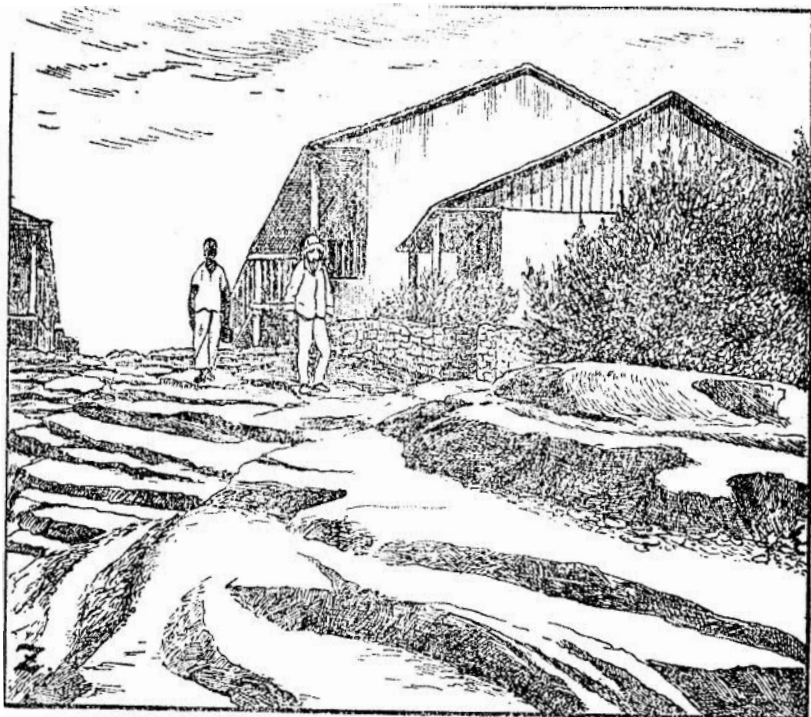
Stanley-Pool a Kongo folyam gyűjtőmedencéje. 348 m-re fekszik a tenger színe fölött. 26 km széles és 40 km hosszú tó. Néhány sziget is van benne.

Leopoldville a felső Kongovidék kormányának és a katonaság székhelye. A kormány épületein íkívvül alig volt más ház az időben az egészen új városban. A Stanley-Pool melletti dombon fekszik, szép, szolidan épített házai vannak széles verandákkal. Utcáit gondosan ápolt pálmások szegélyezik.

Hopp Ferencet nagy tisztelettel köszöntgették a bennszülöttek, fehér szakállá miatt az érdeklődés középpontjába került. Hat napi leopoldvillei tartózkodás után ismét visszafelé utazott az esős időszak üde zöldjében pompázó erdőkön át. Matadiba érkezve, bemutatták az éppen odaérkezett francia kormányzónak, mint az első utast, aki mint turistái tette meg az utat a Kongovasúton. A kormányzó érdeklődésére Hopp elmondotta, hogy a szakadékokon átvezető hidakon kívül nem találja veszélyesnek a vasútvonalat, hisz a vonat olyan lassan halad, hogy egy egészséges ember bátran versenyt futhat vele.

Az utazás emlékéül Hopp Ferenc Matadiban elefánt-agyarakat, elefántcsont kürtöket és a felső Kongo vidékéről való fegyvereket vásárolt francia altisztektől. A francia »Ville de Maranhao« nevű hajóval Librevilleig, a francia Kongobirtok fővárosáig utazott.

Libreville közel fekszik ugyan az egyenlítőhöz, de a meleg- azért nem túlságosan nagy. Reggel 25—28 C fok,



Matadi egyik utcája. (Fénykép után.)

délben pedig 33—35 C fok szokott lenni. Esténkint rendszeren zivatar hűtötte le a levegőt 22 C fokra, s a szél olyan erős volt, hogy még a deszkafalon keresztül is el-fújta a gyertyát.

A város szép. Villaszerűen épített házai többnyire nagy kertek közepén épültek. Útjait kókuszpalmák árnyékolják és igen szép a környéke. Legnagyobb és legszebb város az összes Kongoállamokban. Környékén sok bennszülött lakik. Hopp Ferenc tisztának és csinosaknak találta a bennszülöttek tanyáit, ami bizonyos jólétre enged következtetni. A leányok és asszonyok csinosan és jó Ízléssel öltözködnek és nagyon szeretik a tarka színeket.

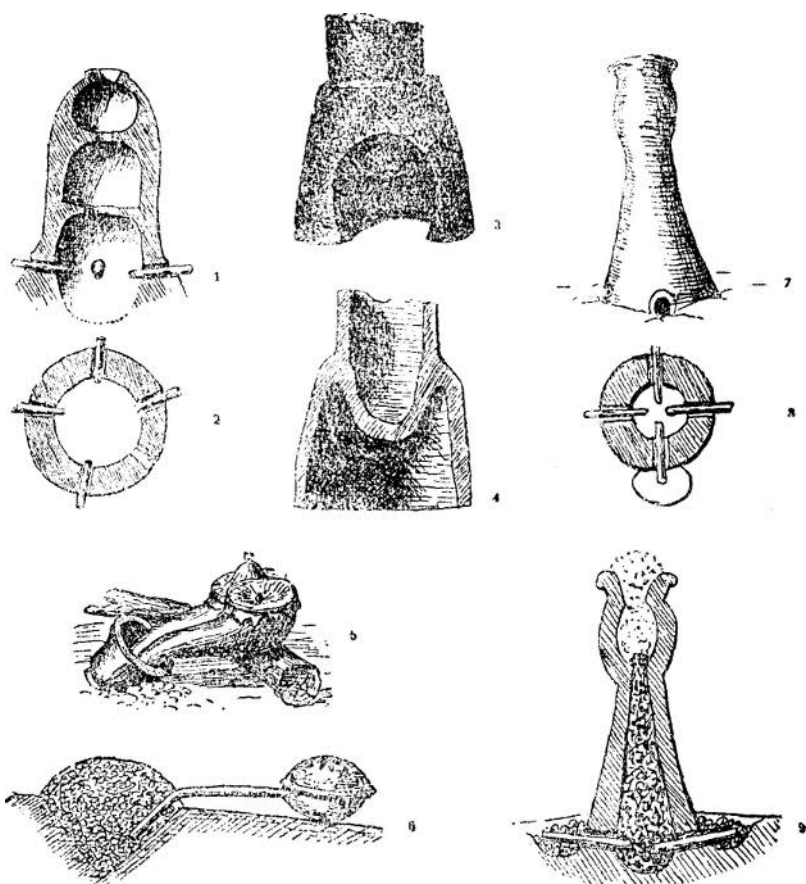
Két napi utazás után a nagy műbarát Kotounou-ba érkezett és felszállott a »Stambul« gőzösre, hogy visszatérjen Európába. Az út kellemes és enyhe volt a tengeren, a hőmérséklet 29 C fok. Friss szellő fűjdogált, a hullámok szelíden hömpölyögtek a part felé, a hajót delfinek csapata követte. Öt nap múlva Las Palmasban voltak.

Marokkó partján hatalmas világító torony figyelmezteti a hajókat a part veszedelmeire. Igen gyakori itt a sűrű köd és a pusztító viharok. A tenger továbbra is olajsima tükrén egymást érték a nagy tengeri hajók, vitorlások és apró kiránduló gőzösök.

Végül 18 napi hajózás után Marseilleben partra szálltak. Hopp Ferenc új élményekkel gazdagabban és gyűjteményei számára hozott ritkaságaival Nizzán keresztül utazott haza.



**JANKÓ JÁNOS**  
**afrikai tanulmányai.**



Primitív vas- és bronzvasztó kohók.

1—2. Ausztráliai bennszülöttek bronzkohójának metszete (1) és alaprajza (2). — A 3. kép egy hazai leletet mutat be a bronzkorból. — Az afrikai bongok vasolvasztóját a 4. kép szemlélteti, míg az 5. kordofáni olvasztókemencét ábrázol. — A 7—9. képek az afrikai dzsurok vasolvasztóját mutatja be.



Jankó János 1868. március 13-án született Budapesten, Atyja a hasonló nevű, hírneves festőművész és rajzoló, a maga korának utolérhetetlen karikaturistája. Fia nem örökölte atyja kiváló rajzkészségét, de annál inkább a képességet arra, hogy mindent megfigyeljen, csoportosítson és helyesen értékeljen a legnagyobbaktól a legapróbb részletekig.

Már kora ifjúságában, 15—18 éves korában kitűnt érettségével és komoly, korát meghazudtoló, értékes dolgozataival. Mint a legtöbb fiatalember, akiben még nem forrott, nem kristályosodott ki e g y tudományág iránti komoly vonzalom, Jankó János is sok mindenfélével foglalkozott, de ahogy haladt az idő a feje felett, érdeklődése mindinkább a földrajz felé fordul és olthatatlan vágyat érez, hogy Afrika menjen.

Hogy céljait elérje, a legkézenfekvőbb lehetőséget, az orvosi pályát választotta. Medikusként kezdte meg egyetemi tanulmányait, de nem sokáig maradt az orvosi karon, hanem a bölcsészetre lépett át, mint földrajz-szakos tanárjelölt.

Már ekkor, 19 éves korában az Uélle folyó tisztázatlan problémája izgatja. Tanulmányai alapján felállított egy elméletet, amely szerint az Uélle folyó valószínűleg az Itimbirinek a felső folyása lehet. Későbbi kutatásai és mások beható tanulmányai során bebizonyult, hogy Jankó János ezúttal tévedett, de annyi — látszólag meggyőző — érvet tudott felhozni elmélete mellett, hogy nemcsak a hazai, hanem még komoly külföldi szakfolyóiratok is helyt adtak erre vonatkozó dolgozatainak.

Az igazi utazónak neim szabad egyoldalúnak lennie. Két-három, sőt minél több tudományágot kell párhuzamosan művelnie, hogy utazásai során minél több irányban eredményes munkálkodást fejthessen ki. Jankó János a földrajz mellett különösen a botanika iránt mutatott már fiatal korában nagy hajlandóságot és rátermettséget. 1889-ben a platánok leszármazásáról írt dolgozatát ugyan a magyar szakfolyóiratok nem fogadták el közlésre, de a legtekintélyesebb német és angol szaklapok közölték azt és szerzőjének igen nagy elismeréssel adóztak. Később is voltak hírneves botanikusok (pl. Jaenicke, 1901.), akik elfogadták és alátámasztották a 21 éves Jankó János genetikai fejtegetéseit a platánokat illetően.

Nagyobb lélekzetű, botanikai tárgyú dolgozatainak, cikkeinek és tudományos értekezéseinek száma a tízet meghaladja,

A néprajzzal csak 1891-től kezdve foglalkozott. Hogy mi készítette arra, hogy a szorosabban vett geográfiától elforduljon, neia tudjuk. Valószínűleg azért, mivel mint tanár, nem akart működni és földrajzi vonatkozású állás — sajnos — nem kínálkozott a számára. Első jelentős, néprajzi munkájának címe: »Die Barabra«. Afrikai tanulmányútján összegyűjtött anyagát adta közre ebben az értékes munkában.

Később mindig többet és többet foglalkozik a néprajzzal, egyik tartalmas etnográfiai tárgyú munkája a másik után jelenik meg. Ebbeli munkásságát fényes elismerésben részesítette a kormány akkor, midőn 33 éves korában a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztálya élére, Xantus János igazgató örökébe, igazgatóvá nevezték ki.

Bezzeg nem siettek ennyire az elismeréssel és támogatással akkor, midőn oly régóta tervezett afrikai útjának megvalósításáról volt szó! Erre 1888-ban került sor. Teljesen elhagyottan, de magabízón állott Jankó a nagy út előtt. Egyik cikket a másik után írja a hírlapokba, hogy összekuporgathasson magának annyit, amennyi az útra szükséges. Valamelyes kisebb összeget ki tudott könyörögni a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarától, azzal, hogy megbízatást kapott hazai kereskedelmünk és iparunk afrikai érdekeinek és lehetőségeinek tanulmányozására.

1888. április havában hajóra szállott tehát Triesztben és Alexandriába tartott. Határtalan örömmel lépett Afrika földjére: leborult és megcsókolta forró homokját! Egyelőre a tengerparton maradt, ahol a Nilus deltájának tervbevetett tanulmányozása miatt hosszabb tartózkodásra rendezkedett be. Tanulmánya a delta fejlődésének mikéntjére és intenzitására szorítkozott. A fizikai földrajzi vonatkozásokon kívül figyelemmel kísérte azt is, hogyan befolyásolja a folyton előbbre nyomuló delta a hajózási, illetve kikötési viszonyokat és lehetőségeket.

Alig egy heti ott tartózkodás után a delta mocsaraiban forrólázt kapott, ám ennek ellenére is kitart a kemény magyar, míg — pár hét múlva — kitűzött feladatát sikerrel meg nem oldja. Erről szóló tanulmánya »A Nilus deltája. A delta földtani és földrajzi felépülése. 4 táblával« címmel a Földtani Intézet Évkönyvei VIII. kt.-ben jelent meg 1890-ben, ezen kívül elért tudományos eredményekről több, értékes értekezésben számolt be a Földtani Közlöny és a Földrajzi Közlemények hasábjain is.

Ezeken kívül Jankó becsülettel eleget igyekezett tenni

a Kereskedelmi és Iparkamara által rárótt megbízásnak is. Ezirányú tanulmányainak eredményei »Érdekeink Éjszak-Afrikában« és »Kereskedelmünk Éjszak-Afrikában« címmel a Nemzetgazdasági Szemle 1888-iki évfolyamában, valamint »Afrika és a magyarok« címmel a Budapesti Szemle 1888-iki évfolyamában jelentek meg.

Felemlített dolgozatain kívül ezidőből, vagy korábról a következő tanulmányai kelteződtek: »Faroszongo vízesés a Kongón« (Budapesti Szemle, 1887.); »A Kongo név eredete« (Földr. Közi., 1887.); »Az Uóile kérdés« (ugyanott, 1888.); »Egyiptom éjszaki partjain« (ugyanott, 1888.); »Egyiptom geológiájához« (Földtani Közlöny, 1889.). Ezen kívül dolgozatai számos külföldi szaklapban is megjelentek.

Betegségéből felépülve azonnal újabb utazásra gondolt és annak előkészületei foglalták el. Már egy év múlva Tuniszban és Tripoliszban találjuk, ahol komoly földrajzi tanulmányok foglalkoztatták. Munkásságának komoly értékét mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy Georg Schweinfurth, a világhírű Afrikakutató külön kérte, hogy Jankó János idevonatkozó munkáit küldjék meg neki.

Tuniszi tanulmányútról szólnak »A tunisi Dsebel Bu Koméin geológiájához« (Földtani Közlöny, 1890. évf.); »Az amin czéhrendszer Tuniszban« (Élet, 1893. évf.) című dolgozatai.

Ezek az utazások csak néhány hétig tartottak, amit nem is csodálhatunk, hisz az időben Jankó János még az egyetem hallgatója volt. Éppen rövid afrikai tartózkodása és komoly stúdiumai, útjának leggondosabb előkészítése magyarázzák, hogy Jankó János utazásai nem jártak hajmeresztő kalandokkal, sem hősiességet kívánó, emberfölötti megpróbáltatásokkal. Hisz az utazásokban nem is ez a fontos és komoly utazó nem is kíván részesülni bennük.

Jankó János példát szolgáltatott a hivatásukra komolyan készülő geográfusnövendékeknek: Nem elég az, hogy az egyetem padjaiban üljete és a szemináriumokban szorgoskodjatok. Menjete, míg fiatalok és erősek vagytok! Menjete — ha nem nyílik rá másképp mód — kerékpáron, vagy gyalog! Tűzzete ki magatok elé valamely komoly, tudományos célt, valamely részletkérdés tanulmányozását, amelyet a nyári szünidő keretén belül meg lehet valósítani és igyekezzete azt megoldani. Ha annyi kitartással járjatek a világot, mint a jól ismert, német vándordiákok és annyi ismeretet, helyi tapasztalatot gyűjtöte, mint Jankó János, új, erős hajtás sarjad a magyar földrajzpedagógfia fáján!

## Tartalom.

Előszó .....	5
Benyovszky Móric gróf.....	7
Teleki Sámuel gróf .....	27
Torday Emil.....	109
Almásy László Ede .....	137
Dombai Ferenc .....	161
Bornemissza Pál báró .....	169
Hopp Ferenc .....	187
Jankó János .....	203